

KORAI AVAR LELETEK DABAS(GYÓN) – PAPHEGYRŐL

SIMON LÁSZLÓ – SZÉKELY LEVENTE

(Nagykőrös, Arany János Múzeum – Budapest, Vasipari Kutatóintézet)

1987 augusztusában arról értesítették az Arany János Múzeumot, hogy a homokbányának használt dabasi/gyóni Paphegyen emberi csontok közelében nyílcsúcsokat, különféle ezüst-, csont- és vastárgyakat találtak. A bejelentő által átadott tárgyak egy feldúlt avarkori sír megmaradt mellékletei és egy csontváz maradványai voltak.

A területen évek óta tartó homokkitermelés a Paphegynek kb. a felére terjedt ki. Mint utóbb kiderült, ez a munka teljesen megsemmisítette a 7. századi sírt és annak környékét, továbbá nagy mértékben elpusztította az ugyanitt található bronzkori települést és temetőt. Az avar sír helyétől kissé távolabb dél felé hasonló sorsra jutott a Kovács László által részben feltárt kora Árpád-kori köznépi temető is.¹ Kérésünkre a helyi tanács intézkedett a bányászás megszüntetéséről s anyagilag is támogatta leletmentésünket.² Az 1987 szeptemberében és 1988 nyarán végzett ásatáson biztosan avar kori sírt már nem találtunk. A feltárt DNY-ÉK tájolású sírgödörben (2. sír) csak néhány bronzkori cserépre és állatcsontra bukkantunk, s az egyetlen – humuszba ásott – gyermekváz (3. sír) mellett sem volt semmiféle melléklet. Mivel régebben ugyanitt vaskori csontvázak sírok is napfényre kerültek³, ezek nem köthetők egyértelműen az avarokhoz, jóllehet 1955-ben e lelőhelytől nem messze ugyanilyen tájolású korai avar sírt mentett meg Szentlélek Tihámér. Hasonló eredményre jutott az embertani leletek vizsgálatakor Ferencz Márta is^{3/a}. A 30-35 éves férfi töredékes, hiányos és közepes megtartású vázcsontjain kizárólag csak az avar kori népeiségre jellemző sajátosságok nem mutathatók ki.

A lelőhely az egykori Gyón község református templomától kb. 1100 m-re délkeletre, az egykori Duna-meder ártéri rétjeiből kiemelkedő kettős domb, a Paphegy északi felén, a helybeliek által Nagypaphegynek is nevezett kiemelkedés gerincén fekszik. (1. t. 2.) Ettől kb. 20 km-re délnyugatra található az Avar Birodalom központja, a kunszentmiklós-bábonyi kagáni székhely. (1. t. 1.).

¹ Kovács László 1985. 369-386.

² Ez úton is köszönet illeti Schönweitz Tamást, aki – 1987-ben mint VB. titkár, később tanácselnök – hatékonyan támogatta munkámat. Köszönet jár Kecskés Annamária igazgatónak és munkatársainak, akik nemcsak otthont adtak a kultúrházban, de szervezési ügyekben is segítségemre voltak. Nem mulasztatom el megköszönni Sztavinovszky Győző támogatását sem, akinek közbenjárására az Országos Béketa-nács is hozzájárult a leletmentés költségeihez.

³ Patay Pál 1965. 9-10; Patay Pál 1975. 18.

^{3/a} Meghatározását ezúton is köszönöm.

A bejelentő elmondása szerint az alábbi tárgyak – köztük a helyszíni szemlén általam talált varkocsszorító is – mintegy 2 m mélységben, egymás közelében voltak. Összetartozásuk vitathatatlan, ezért a dabas-paphegyi 1.sírból származó leleteknek tartom őket.

Leletleírás

1. Ezüstlemezből hajlított hengeres testű *varkocsszorító*. Gömbszerűen megvastagodó végein 2-2, egymással szemben elhelyezkedő, kő vagy üvegbetét számára kialakított kerek lyuk. Ettől befelé 4-4 bordából álló sáv fut körbe a hengeres testen. Az egyik lyukban és a lemez hátoldalán szürke, kemény kitöltő anyag (tenax?) maradványai vannak. A varkocsszorító sérült és hiányos, a kiterített hengerpalást $H = 4.3$, $Sz = 1.5-1.9$ cm. Az L alakú hiányos túszerkezet rézből készült. (2. t. 1.)

2. Préselt, kettős lemezű, lehajló szélű, párhuzamos oldalú sima ezüst *nagyszíjvég*. Torkolatát 3 mm széles bordázott pánt fogja át, ez alatt középen félgömbös fejű réz szögecs. Sérült, hiányos. $M = 3.9$ cm, $Sz = 1.5$ cm. (2. t. 2.)

3a. Az előbbivel azonos kivitelű *kisszíjvég*. Sérült, hiányos, a hátlap különválva. $M = 2.4$ cm, $Sz = 1.5$ cm. (2. t. 3.) Ugyanilyen méretű *kisszíjvég* hátlapjának töredéke. (2. t. 4.)

b. Kettő, az előbbivel azonos kivitelű, de annál zömökebb *kisszíjvég*. Egyiknek a hátlapja hiányzik. $M = 1.4$ cm, $Sz = 1.6$ cm. (2. t. 5-6.)

4. Feltehetően egyenes, és kétélű ezüstveretes *kard* töredékei.

a. Kettő egymáshoz rögzített lemezről álló 4.2 cm hosszú, 1.3-1.7 cm széles, 0.9 cm vastag markolatvas töredék (3. t. 1.);

b. 8.8 cm hosszú töredék a feltehetően kétélű pengéből és a hüvelyből, ez utóbbit egy 2.7 cm széles, bordázott szalagokkal szegélyezett ($Sz = 0.4$ cm) síma ezüstlemez borította. (3. t. 3.)

c. Ezüstlemezről kivágott síma P alakú függesztőfül, $M = 5.3$ cm. Bronz lemezről készült hátlapjához a kb. 0.4 cm vastag bélésfán keresztül 3 ezüstszeg rögzítette. A kardtartó szíjat a valószínűleg kengyelszerűen ívelt 0.8 cm széles pántba fűzték. (3. t. 4.)

d. 0.4 cm széles ívelt profilú bordázott *ezüst pánt*. Mérete alapján a koptató alsó szélét szegélyezhette. (3. t. 2.; 4. t. 4.)

e. 0.6 cm széles síma *ezüst pánt*, hátlapjának szélén forrasztásra utaló fekete elszíneződéssel, ketté törve. A bélésfát takarva minden bizonnyal a függesztőfül elülső és alsó lapját fogta össze (3. t. 5.)

5. Keskenykarú *íj merevítő csontjai*. Az íjkar max. $Sz = 2.1$ cm. 5db. Mindegyik sérült és hiányos. (4. t. 1-5.)

6. Legalább 6 db háromszárnyú vas *nyílcsúcshoz* tartozó töredékek. $M =$ kb. 12-13 cm, max.szárny $Sz =$ kb. 3 cm. (4. t. 6.)

Állítólag ugyancsak a paphegyi homokkitermeléskor került elő – közelebről meg nem határozható helyről – egy hiányos markolatvasú, rossz megtartású, egyenes, egyélű *kard*, amely egy műgyűjtőtől került a múzeumba. Mérhető $H = 76.4$ cm, ebből 71 cm a penge, amelynek legnagyobb $Sz = 3.3$ cm.

Valamennyi dabasi tárgy analógiája megtalálható az avarok régészeti hagyatékában.

A lelet egyik érdekessége a *varkocsszorító*. Amint azt Bóna István 1970-ben megállapította: a rangosabb avar fegyveresek hajfonatainak fémszorítókkal való díszítésének szokása a Tótipusztza-Igar csoport fellépésével a 7. század utolsó harmadában terjedt el az Avar Birodalomban.⁴ Ebből az időszakból származik a dabasi példány rokonainak zöme is. A csőszerű, hengeres hajfonatdísz pontos párhuzamára – az általam ismert irodalomban – nem akadtam. A dabasi varkocsszorító anyagához, kivitelezéséhez és formájához legközelebbi leletek a csúnyi 62. sírban⁵ és a zselői (zelovce-i) te-

⁴ Bóna István 1970. 250.

⁵ Sötér Ágost 1985. 97-101.

mető 98. és 312. sírjában⁶ voltak. E két utóbbi, zsélyi példány jól keltezhető, 7. század utolsó évtizedeiből való lemezes szíjvégekkel ill. ívelt oldalú, négyszög alakú övveretekkel együtt került elő. Kissé távolabbi párhuzam a hernádi 1. sírban talált, két végén és közepén bepréslt vonalakkal és gyöngysorral díszített félhengeres varkocsdísz⁷, valamint a végein dupla gyöngysorral ellátott, Zsély 73. sírjában talált példány⁸. További analógiák: Zsély, 167. sír: dróttal körbetekert bronzból készült, csőszerű varkocsszorító karikacsüngős veretekkel díszített öví kardos-szablyás harcos sírjából;⁹ Zsély 170. sír: rovátkolt dróttal díszített varkocsszorító¹⁰. Zsély: 564., 682. sír: középen és a végei felé megvastagodó varkocsdíszek – ez utóbbi aranyozott bronz lemezből hajlítva, kíséreléletei között áttört, téglalap alakú övdíszek és laposindás öntött bronz szíjvégek;¹¹ Sommerein 253. sír: bronz lemezből hajlított, körbetekert ezüstlemezzel díszített hengeres varkocsszorító.¹² Kecel-Határ dűlő 33. sír: ezüstözött bronz hengeres varkocsszorító szalagfonatos mintázatú veretekkel díszített öví férfi sírjából.¹³

Nem hagyható ki a távolabbi analógiák sorából a 7. század utolsó harmadának vezérletei közül való igari III.lelet varkocsszorítója sem. Ez az aranyozott bronz lemezből készült tárgy hatszögletű, két végét és közepét 2-2 gyöngysor granuláció díszíti.¹⁴ A későbbi, 8. századi hajfonatszoritók már tömör, öntött példányok voltak, pl. Üllő 168. sír¹⁵, Győr 652, 778, 860. sír¹⁶.

Bizonyos adatok szerint nem csak a 7. század utolsó harmadában és az azt követő időszakban, hanem a korai avar korban is számolni lehet e jellegzetes férfiékszerrel. E tekintetben nem kizárólag Theophanes tudósítására gondolok, aki szerint az 558-ban Bizáncban megfordult avar követeknek „hátról nagyon hosszú volt a hajjuk, szalagokkal megkötve és befonva.”¹⁷ Ez ugyan nem említi a varkocs fémszorítóját, de ez a hallgatás nem is zárja ki annak meglétét. De konkrét régészeti leleteket is említhetünk. Az egyik egy avar csonttárgyra (egy bogozóra) bekarcolt ábra a Szabadka környéki Nosaról¹⁸, ezen hosszú varkocsot viselő férfiakat láthatunk. Még fontosabb a másik lelet, a burgenlandi Zillingtal (Völgyfalu) D 3.sírjában talált lemezes varkocsszorító. Kíséreléletei – többek között P tartófüles kard is – alapján ugyanis ezt a temetkezést a 7. század első negyedére keltezte Falko Daim.¹⁹ Nemcsak formai és kronológiai, de földrajzilag is közel álló analógiát ismerünk a kunpeszéri temető 7.század második harma-

⁶ Čilinská, Zlata 1973. 53., 91., Taf.XVIII: 20-21., LIII: 8-9.

⁷ Éber László 1901. 301-302.

⁸ Čilinská, Zlata 1973. 48., Taf.XIII: 14-15.

⁹ Čilinská, Zlata 1973. 64-65., Taf.XXIX:3.

¹⁰ Čilinská, Zlata 1973. 65-66., Taf.XXX:3-4.

¹¹ Čilinská, Zlata 1973. 135., 155-156., Taf.XCI:5., CVI:13-14.

¹² Daim, Falko-Lippert, Andreas 1984. 73., 254-255., Taf.125:253/3.

¹³ Cs.Sós Ágnes 1958. 8., IX.t.la-b.

¹⁴ Fülöp Gyula é.n. 21., 7. ábra 17-18.; uő. 1988. 166., Abb.10:17-18., Abb.13:4.

¹⁵ Horváth Tibor 1935. 22., VIII.t.20-21.

¹⁶ Fettich Nándor-Nemeskéri János 1943. 35., 40., 43., XXVI.t.16-17., XXX.t.3-3a; XVIII.t.7.

¹⁷ Theophanes a.m.6050 (p.232-13.) Szádeczky-Kardoss Samu fordítása. Szádeczky-Kardoss Samu 1978. 85.

¹⁸ Az ábrázolással részletesen foglalkozott Kollautz, Arnulf 1978. 135-155.

¹⁹ Daim, Falko 1990. 156.

dából származó sírjaiból. A részletesen még nem közölt, de a Katona József Múzeum kiállításán látható hengeres ezüst varkocsszorító a dabasihoz hasonlóan P füles, ezüstveretes kardot forgató harcos hajfonatát díszítette.²⁰ Ismeretes ilyen tárgy a malaja perescepinai sírból is. A 7. század közepéről származó emlékek között van egy cső alakúra hajlított, felületén rombusz alakban elhelyezett granulákkal díszített ezüstit tárgy, amit Sós Ágnes már 1958-ban is varkocsszorítónak feltételezett; ugyanezt a nézetet képviseli Erdélyi István is.²¹

A fentiek alapján az itt közölt dabasi hajfonatszorító is származhat a korai avar korból, annál is inkább, mert a lelet többi tárgya is ebből az időszakból való. E keletzéssel szemben esetleg felmerülő kétségekkel kapcsolatban Bóna Istvánt idézem, aki szerint „az avar korszaknak gyakorlatilag nincs olyan tárgyi produktuma, amely a korai és a késői településterület bármely pontján elő ne kerülne, vagy kerülhetne. Eltérések inkább a lelettípusok elterjedésében, sűrűsödésében vagy ritkulásában mutatkoznak.”²²

A megmaradt ezüst övdíszek minden bizonnyal egy garnitúrához tartoztak. A kettős lemezű, lehajló szélű, síma ezüst szíjvégeket mind a korai avar korban, mind a 7. század utolsó harmadában használták. Különbség az övek szerkezetében (a mellékszíjak számában) mutatkozik ill. abban, hogy a fiatalabb szíjvégek oldala enyhén szélesedhet, végződésük egyenes is lehet, a szíjvéget lezáró bordás pántot pedig gyakran egyszerű huzal helyettesíti.²³

Az egyébként azonos kivitelű dabasi szíjvégek háromféle nagyságban készültek; a nagyszíjvég mellett kétféle méretű kisszíjvég, egy nyúlánkab és egy zömökebb típus is megtalálható itt. Ugyanilyen anyagú, kivitelű és összetételű garnitúrát ismerünk a cikói 555. és závodi 32. korai avar sírból²⁴, továbbá a gátéri 116. temetkezésből.²⁵ Hasonlóképpen kétféle méretű, igaz rovátkolt szegélyű arany kisszíjvégek voltak a szegvár-sárpoldali előkelő férfiú övének mellékszíjain,²⁶ de a bócsai fejedelem korongveretes övé is. Ez utóbbi a többinél kisebb ezüstsíjvég nyilvánvalóan egy elveszett darabot pótol, mivel a többi aranyból készült.²⁷

Hasonló technikával előállított kétféle méretű díszítetlen kisszíjvégeket találhatunk az utóbbi 20 évben középavarnak, újabban megint késő avarnak mondott 7. század utolsó harmadából származó emlékanyagban is. Pl. Cikó 247., 351. sír,²⁸ Regöly 176. és 96.(?) sír²⁹. Sima, de oldalléces változatok: Cikó 51. sír³⁰, Gátér 38. sír³¹, Abony

²⁰ H. Tóth Elvira 1988. 46.

²¹ Cs. Sós Ágnes 1958. 17.; Erdélyi István 1982. 35.

²² Bóna István 1984. 13.

²³ Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 85. a további irodalommal.

²⁴ Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 65-66., 165., 41.t.3-6.; 88.t.

²⁵ Kada Elek 1906. 136-137.

²⁶ Bóna István 1979. 5., 8., 2. kép 4-5.

²⁷ László, Gyula 1955. 228., XLVIII.t.1-2., 5-6., ill. XLVIII.t.4.

²⁸ Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 51., 55., 18.t.7-13., 23.t.2-5.

²⁹ Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 134., 138., 72.t.2., 84.t.1-2.

³⁰ Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 43., 5.t.2-3.

³¹ Kada Elek 1905. 373., 1-3.rajz.

16. sír³², Alattyán 219., 617. sír³³, Homokmégy-Halom 86. sír³⁴, és Kiskőrös-Pohibuj-Mackó dűlő 60. sír³⁵. Kétféle nagyságú – igaz szalagmotívummal díszített – kisszjvég megtalálható a varkocsszorító kapcsán már idézett igari III. sír arany övdíszjei között is.³⁶

Az övről lecsüngő mellékszjvak végződéseit díszítő szjvégek méretbeli különbsége kimutatható a 8. századi öntött bronz övgarnitúrákon is. Pl. Zsély 27. sír³⁷, Sommerein 132-133. (kettős) sír³⁸, Szeged-Fehértó A.292., 311. sír³⁹, Szentes-Kaján 143. sír⁴⁰.

A dabasi ezüst szjvégekről összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy összetételükben is egészen pontos párhuzamaik időben felölelik a teljes korai avar korszakot ill. a 7. század utolsó harmadát.

A dabasi lelet másik izgalmas darabja az *ezüstveretes kard*, ill. annak maradványai.

Sajnos a fegyver töredékes állapotban került múzeumba, ezért csak valószínűsíteni lehet típusát. Feltehetően a korai avar kardok III. típusába tartozhat, azaz a kétélű, egyenes, keresztvas nélküli kardok közé sorolható.⁴¹ A tipológizálható 120 korai avar kardanál 39 db, tehát a vizsgálható fegyverek 32.5 %-a tartozik ide. A keresztvasas (IV. típusú) példányokkal együtt a korai avar kor első feléből (568-7.sz.d. 1. harmada) származik a jól keltezhető 37 db kétélű kardanál 32, a 7. század 2. harmadából 2, a 7. század 1-2. harmadából pedig 3.

Az összesen felgyűjthető 193 korai avar kardanál 60-at díszítettek valamilyen nemesfém-, vagy bronz verettel. Közülük 41, tehát a díszített kardok 68.3 %-a volt ezüstszerezékes. A kétélű nemesfémdíszes kardok száma 12: valamennyi ezüsttel díszített; aranyveretes kétélű kardot nem ismerünk.

A kardok díszítésének kivitelezése általában egységes: gyöngysordíszes vagy bordázott szalaggyűrűkkel szegélyezett síma lemez borította a markolat végét és tövét, a hüvelytorkolatot a felső függesztőfül mellett, az alsó függesztő melletti tokrészt és a hüvely végét. A dabasi kardot is teljes felületén bordázott (F.típusú) szalagokkal szegélyezett síma lemezekből álló veretegyüttesek díszítették, ám a szokásostól eltérő elrendezésben.

A fegyver helyreállításakor (4. t. 7.) ugyanis kiderült, hogy a meglévő ezüst borítású penge-, ill. hüvelytöredék nem illeszthető a P alakú tartófül mellé, mégpedig azért nem, mert a hüvelyborításon nincs semmi nyoma a tartófül rögzítésének, s az méretben is nagyobb. Az ismert nemesfémdíszes kardokon, a tokon, a függesztő mel-

³² Éber László 1901. 299-300.

³³ Kovrig, Ilona 1963. 26., 54., T.VIII:11-13., T.XXXIX:38-40.

³⁴ Garam, Éva 1975. 30., Fig.8.3-5.

³⁵ Török, Gyula 1975. 295-196., Fig.5.8-10.

³⁶ Fülöp, Gyula é.n. 17-19., 7.ábra 11-15.; uő. 1988. 165., Abb.10.11-15.

³⁷ Čiliinská, Zlata 1973. 38., Taf.IV:17-19.

³⁸ Daim, Falko-Lippert, Andreas 1983. 242-243., T.84:2/1-4.

³⁹ Madaras László 1981. 7., 9.t.

⁴⁰ Korek József 1943. 20-21., XVI.t.8-11.

⁴¹ A korai avar kardokat részletesen elemeztem megjelenés alatt álló dolgozatomban: Simon László s.a.

lett található borítás szélessége kivétel nélkül megegyezett a függesztőfél magasságával. Ugyancsak a méretek és a törésfelületek miatt nem lehetett ez a töredék a penge-tőnél és a hüvely végénél sem. Következésképpen ez a darab a kardhüvely egy másik részének maradványa. A kunágotai kard általam módosított rekonstrukciója szerint ez a töredék a két függesztőfél közé vagy az alsó kardfüggesztő és a koptató közé illeszthető. Elképzelésem helyességét igazolja a szegvár-oromdűlői temető egyik, a fentebb leírt módon díszített kardhüvelye is.^{41/a}

A dabasihoz hasonló, F. típusú bordázott pántokat találhatunk még a mandjelo-si/nagyolaszi egyéző kard hüvelyén, a törökbálinti 1. sír fegyverén és részben ilyen pántgyűrűk díszítették a Kiszombor 0.2. sír kardját is.⁴² E két utóbbi kardot – miként Dabason is – P alakú függesztőfélhez rögzített szíjak tartották.

A nemfémveretes kardok jellegzetes díszítő eleme a kardfelfüggesztő szerkezetet rögzítő P, D vagy hármasisvelődésű tartófél. Ennek formája nem befolyásolta a kardfelfüggesztés módját, a kard típusához úgyszintén semmi köze. A dabasihoz legjobban hasonló P, vagyha úgy teteszik D alakú függesztőfeleket Gátér 212. sírjában,⁴³ Kishegyes (Mali Idos) 72. sírban,⁴⁴ és a törökbálinti 2. sírban⁴⁵ feltárt kardokon találhatjuk. Ez utóbbin – akárcsak Dabason – a függesztőfél hátlapja bronzból készült, igaz, kissé nagyobb részét fedte a két lemez közötti bélésfának, mint az itt közölt példányon. A dabasi függesztőfél földrajzilag legközelebbi analógiája a Paphegytől kb. 12 km-re található kunpeszéri temetőben került elő, mégpedig egyéző, s kissé már ívelődő pengéjű kardon.⁴⁶

A párhuzamként említett kardok zöme a korai avar kor első feléből, kisebb részben a 7. század 2. harmadából származik. Ez utóbbi periódus felé mutat a dabasi kard kikövetkeztethető legnagyobb pengeszélessége is. A 3.5 cm-es méret erre az időszakra datálható kétélű kardok legnagyobb pengeszélességének súlyozott számtani középértékéhez (3.7 cm) áll közel, a korai avar kor első feléből származóknál ez az érték lényegesen nagyobb (4.5 cm). Bár ez utóbbi középérték több esetszámból adódott (27, ill. 2), mégsem mellőzhető ez a szempont a datálásnál, ti. a kardok számának 7. század 2. harmadára való csökkenése általános jelenség. Ennek oka minden bizonnyal az avarság 626/630 körül véglegessé váló életmódváltozásában rejlik. Nézetem szerint a dabasi kétélű kard 7. század 1-2. harmadára való keltezése biztos, ezen belül valószínűbbnek tűnik számomra a 7. század 2. harmadára történő datálás.

A dabasi *íjmerevű* csontok maximális szélességük (2.1 cm) alapján az un. keskeny karú íj erősítésére szolgáltak. Ez a típus a korai avar korban általános, de megtalálható a 7. század utolsó harmadára datálható leletek között is.⁴⁷

^{41/a} A leletről az ásató Lőrinczy Gábor baráti szívessége folytán tudok.

⁴² Ercegovič-Pavlovič, Slavenka 1982. 50., Pl.II, 5, III,3.; Kovrig Ilona 1957. 119-120., XVII.t.1-2.; Csallány Dezső 1939. 125-126., 2.kép 1.

⁴³ Kada Elek 1906. 215. és c.rajj 3., 5.

⁴⁴ Gubitza Kálmán 1907. 358-359.

⁴⁵ Kovrig Ilona 1957. 120., XIX.t. 27-28.

⁴⁶ H.Tóth Elvira 1984. 12.

⁴⁷ Csallány Dezső 1939. 148-150.; Szabó János Győző 1968. 51-51.; Madaras László 1981. 39.

A háromtollú vas *nylcsúcsokat* kb. 3 cm körüli szárny szélességük alapján a korai típusúak közé sorolhatjuk.⁴⁸

Összefoglalva az elmondottakat megállapítható, hogy a dabas-paphegyi leletek egy, a 7. század derekán élt avar előkelő sírjából származnak. Az ugyancsak a Paphegyen talált, egyélű kard arra figyelmeztet, hogy itt további avar sírok pusztultak el ill. várhatóak még akkor is, ha leletmentésünkön újabb hasonló korú temetkezések nem láttak napvilágot. Feltehető tehát, hogy nem magányos temetkezéssel állunk szemben, hanem egy viszonylag kis létszámú közösség egymástól nagyobb távolságra kiásott sírjaiból álló temetővel. Ennek nem mond ellent az a szintén korai avar sír sem, amit lelőhelyünk től messze a gyón-dabasi határút mentén találtak 1955-ben. Szentlélek Tyhamér jelentése szerint itt több csontvázas sír semmisült meg fakitermelés közben.⁴⁹ Az 1955. évi helyszíni szemlén feltárt sír tájolása megegyezik a paphegyi 2. és 3. sír tájolásával, ez halvány támpontot ad azok keletkezéséhez.

A dabas-paphegyi leletek topográfiai szempontból sem mellékesek; elsősorban a kagáni székhely közelsége miatt. Hogy az ezüstöves-ezüstkardos előkelőknek milyen viszonya lehetett a nagyfejedelemhez, azt csak találgatni lehet. Legkézenfekvőbb magyarázat szerint egyike volt a kagán székhelyének védelmére rendelt harcosoknak.

FÜGGELÉK

A dabas-paphegyi kardlelet metallográfiai vizsgálata

A kard letört darabjai közül a 3. tábla 1. alatt látható nagyobb darabot ágyasztuk be és a szokásos módon, mechanikusan készítettük elő vizsgálatra. Azonos módon járunk el a markolatvasból levágott mintával is. A vizsgálatot maratlan és maratott állapotokban, különféle nagyításokban végeztük. A maratást a kard pengéjéből származott próbán 1 %-os NITAL-ban, a markolatvasból kivett próbán pedig 20 %-os citromsavban hajtottuk végre. A vizsgálat során mikroszkópi felvételeket készítettünk.

Mikrokeménység vizsgálat

E. Leitz, Wetzlar, DURIMET-típusú berendezésen, 200 g terhelés mellett meghatároztuk a mikrokeménységet a pengéből származott csiszolat közepén (feltételezhetően az eredeti penge középvonala) és ma még a fémes anyag szélén (ez feltehetően nem volt már a penge eredeti széle a bekövetkezett korrózió következtében.) A vizsgálati terhelés nagysága folytán tulajdonképpen félmakro-vizsgálatot végeztünk, így az értékek a szokásos makro-keménység értékekkel összehasonlíthatóak.

A mérési eredmények a következők voltak:

HV 0,2/10 középvonalban: 120, 132

HV 0,2/10 szélén: 196, 194

⁴⁸ Kovrig, Ilona 1963. 141.

⁴⁹ ArchÉrt. 1957. 88.; Patay Pál 1975.

Értékelés

A zárványok tipikusan mutatják a bucatűzből kilépett buca kovácsolásakor a nem kielégítő salakkifröccsentés után visszamaradt zárványsorokat.

A pengerész kikovácsolása után egy viszonylag lágyacél összetételnek megfelelő (C-tartalom kicsi, 0,1 % körüli értékkel) nyers pengét kaphattak. Az avarkori kovácsok helyről-helyre változó technológiai felszereltsége folytán változott a kikovácsolt termék minősége. A mi esetünkben többszöri kovácsolási műveletek történhettek a mai értelemben véve nem megfelelő kovácsolási hőmérsékleten. Ennek következtében a szemcse eldurvult, a kis C-tartalom pedig elfajult perlit alakban jelent meg a krisztallit határokon.

Az avarkori kovácsok így tulajdonképpen csak kardminőséghez jutottak. Az ilyen minőségű kard nem éltartó, kicsorbulásra hajlamos és viszonylag könnyen hajlítható. Ezek ellensúlyozására már ismerték a kész kardok keményítését. Ezt a műveletet felszenítéssel végezték, amely műveletet ma cementálásnak hívunk. Ezt a műveletet feltehetően faszén-tűzben végezték.

A metallográfiai vizsgálatunk szerint

– ezzel a technológiával a kb 0,1 % C-tartalmú nyerskard külső anyagzónáit mintegy 0,4 % C-tartalomra tudták felszeníteni.

– a felszenítési műveletet vagy egy lépésben, vagy több lépésben hajtották végre. A tapasztalt szemcsedurvulás mindenesetre többszörös kovácsolásra és hőhatásra utal;

– a felszenítés után nem alkalmaztak még nagyobb keménységet lehetővé tevő gyorshűtést, mai értelemben edzést esetleg nemesítést. Erre jól lehet következtetni a 15., 16. képen láthatóakból. Vizsgálatunk során ugyanis találtunk tipikusan lemezes perlitet is. A perlit-fázis különben finom szerkezetű, ami arra utal, hogy a felszenítési művelet után viszonylag gyorsabban hűlt le a darab.

– Korábbi dokumentációk szerint az avarkori kardkovácsok a bucatüzekből kikerülő anyagból először „kifröccsentették” a salakot és ezekből a részekből kovácsolták össze a kész kardot. A most vizsgált kardtöredéken ilyen összekovácsolásra utaló nyomokat nem találtunk (legalábbis a vizsgálathoz felhasznált kicsi anyagrészen). Természetesen nagysága is műhelyről-műhelyre változhatott, így lehetséges, hogy ezért, vagy az előkerült lelettöredék kicsi volta miatt nem látjuk az összekovácsolási nyomokat.

A keménységvizsgálat fenti következtetéseinket alátámasztotta. A ténylegesen mért 194-196 HV 0,2/10 keménységérték mellett a penge már kevésbé volt meghajlítható és éltartóssága is lényegesen kedvezőbb lehetett a nyers kardhoz képest.

Szólnunk kell arról, hogy fenti következtetéseink a fémesen épen maradt anyag-rész vizsgálatán alapul. Azt nem tudjuk, hogy a lelet milyen mértékben korrodált, így felületéből milyen réteg hiányzik és abban a felszenítés milyen lehetett. A C-diffúzió jellegéből egyébként arra lehet következtetni, hogy közvetlenül a felület közelében a C-tartalom 0,4 %-nál nagyobb is lehetett, így a karddal szemben támasztott követelmények – mint pl. az él tartóssága, keménysége stb. – még kedvezőbbek lehettek, mint ahogy arra a vizsgálati értékekből következtetni lehet.

A markolatvas teljesen elkorrodált. Az oxidréteg erősen áttört, felhólyagosodott, különböző nagyságú repedéseket tartalmaz. Az oxidrétegből a készítés technológiájára nem lehet következtetni.

Összefoglalás

Az avarkori kardkészítés buca-tüzi eljáráson alapult. A nyers kardot faszénágyazásban felszenítették (cementálták), hogy a kész karddal szemben való elvárásokat javítsák.

IRODALOM

Bóna István

1970 Avar lovassír Iváncsáról. ArchÉrt 97. 243-263.

1979 A Szegvár-sárpoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. ArchÉrt 106. 3-32.

1984 Wosinsky Mór és temetői. in: Kiss Gábor-Somogyi Péter 1984. 9-15.

Čilinská, Zlata

1973 Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava.

Csallány Dezső

1939 Kora avarkori sírleletek. FolArch 1-2. 121-155.

Daim, Falko-Lippert, Andreas

1984 Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebrige, NÖ. Wien.

Daim, Falko

1990 Das Gräberfeld von Zillingtal. Die Grabungen 1985-89. WMMÉ XV. 155-161.

Ercegovič-Pavlovič, Slavenka

1973-1974 Avarski konjanicki grob iz Mandjelosa. Starinar 24-25. (Beograd) 107-113.

Erdélyi István

1982 Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében. Budapest.

Éber László

1901 Sírleletek a régibb középkorból. I. Abony. II. Hernádpusztá. ArchÉrt 21. 289-314.

Fettich Nándor-Nemeskéri János

1943 Győr története a népvándorlaskorban. Győr.

Fülöp, Gyula

1988 Awarenzeitliche Fürstengräber von Igar. ActaArchHung 40. 151-190.

Fülöp Gyula

é.n. Az igari avar kori vezérleletek. Székesfehérvár.

Garam, Éva - Kovrig, Ilona - Szabó, János, Győző - Török, Gyula

1975 Avar finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567-829) in Hungary. Vol.1. ed.: Kovrig, Ilona, Budapest.

Gubitza Kálmán

1907 A kishegyési régibb középkori temető. ArchÉrt 27. 346-363.

Horváth Tibor

1935 Az üllői és kiskőrösi avar temető. ArchHung 9. Budapest.

Kada Elek

1905 Gátéri (kun-szállási) temető a régibb középkorból I. ArchÉrt 25. 360-384.

1906 Gátéri (kun-szállási) temető a régibb középkorból. ArchÉrt 26. 207-221.

Kiss Gábor - Somogyi Péter

1984 Tolna megyei avar temetők. Dissertationes Pannonicae III/2.

Kollautz, Arnulf

1978 Die Ritzzeichnung von Nosa, erläutert an weiteren archäologischen und historiographischen Denkmälern und Quellen zu Kleidung und Haartracht von Nomadenvölkern. in: D.Dimitrievic – J. Kovacevic – Z.Vinski (red.): Problemi seoba naroda u Karpatskoj kotlini. Novi Sad. 135-155.

Korek József

1943 A szentes-kajáni avar temető. Dolg. 19. 1-129.

Kovács László

1985 Kora Árpád-kori temetőrészlet Dabas(Gyón) – Paphegyen. StComit 17. 369-386.

Kovrig Ilona

1957 Kora avar kori sírok Törökbálinton. FolArch 9. 119-133.

Kovrig, Ilona

1963 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. ArchHung 40. Budapest.

László, Gyula

1955 Etudes archeologiques sur l'histoire de la société des Avars. ArchHung 34. Budapest.

Madaras László

1981 A Szeged-Fehértó A. és B. temetők anyagának összehasonlító vizsgálata. SzMMÉ 1981. 35-64.

Patay Pál

1965 Gyón. RégFüz Ser.I.18. 9-10.

1975 Dabas és környéke régészeti emlékei. in: Petri Edit (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Dabas történetéből. Dabas. 9-29.

Simon László

s.a. Korai avar kardok. StComit 21., megjelenés előtt.

Cs.Sós Ágnes

1958 A keceli avarkori temetők. RégFüz II/3.

Sőtér Ágost

1895 Ásatások a csúnyi sírmezőn (Mosony m.). ArchKözl 19. 87-115.

Szabó János Győző

1968 Az egri múzeum avar kori emlékanyaga III. Sírleletek Nagyréde-Ragyogóparton. EME 6. 29-67.

Szádeczky-Kardoss Samu

1978 Az avar történelem forrásai I. Közép-Ázsiától az Al-Dunáig. ArchÉrt 105. 78-90.

H.Tóth Elvira

1984 Korai avar vezetőréteg családi temetője a kunbábonyi kagán szállásterületén. in: Sztrinkó István (szerk.): Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1984. Kecskemét. 10-20.

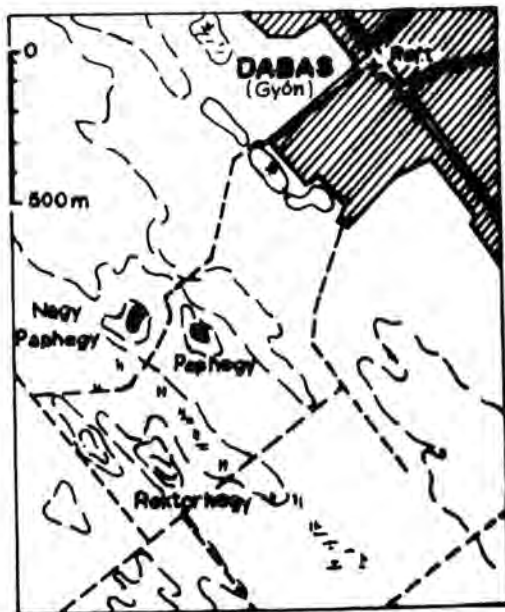
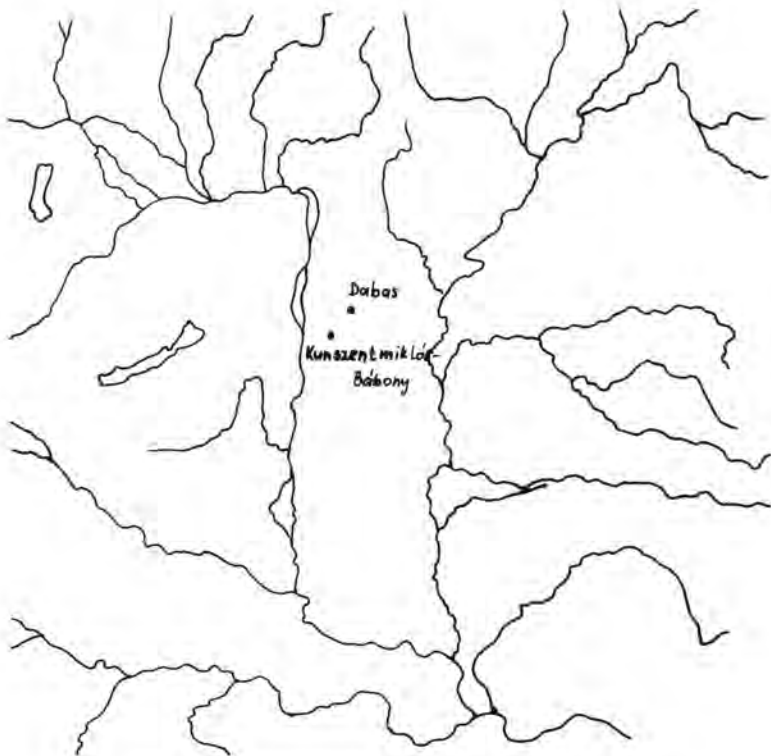
1988 Népvándorlás kor. in: Horváth Attila-H.Tóth Elvira-V.Székely György: Elődeink a Duna-Tisza közén. A Kiskunság és környéke a régészeti leletek tükrében. A Katona József Múzeum kiállításának vezetője. Kecskemét. 30-56.

Török Gyula

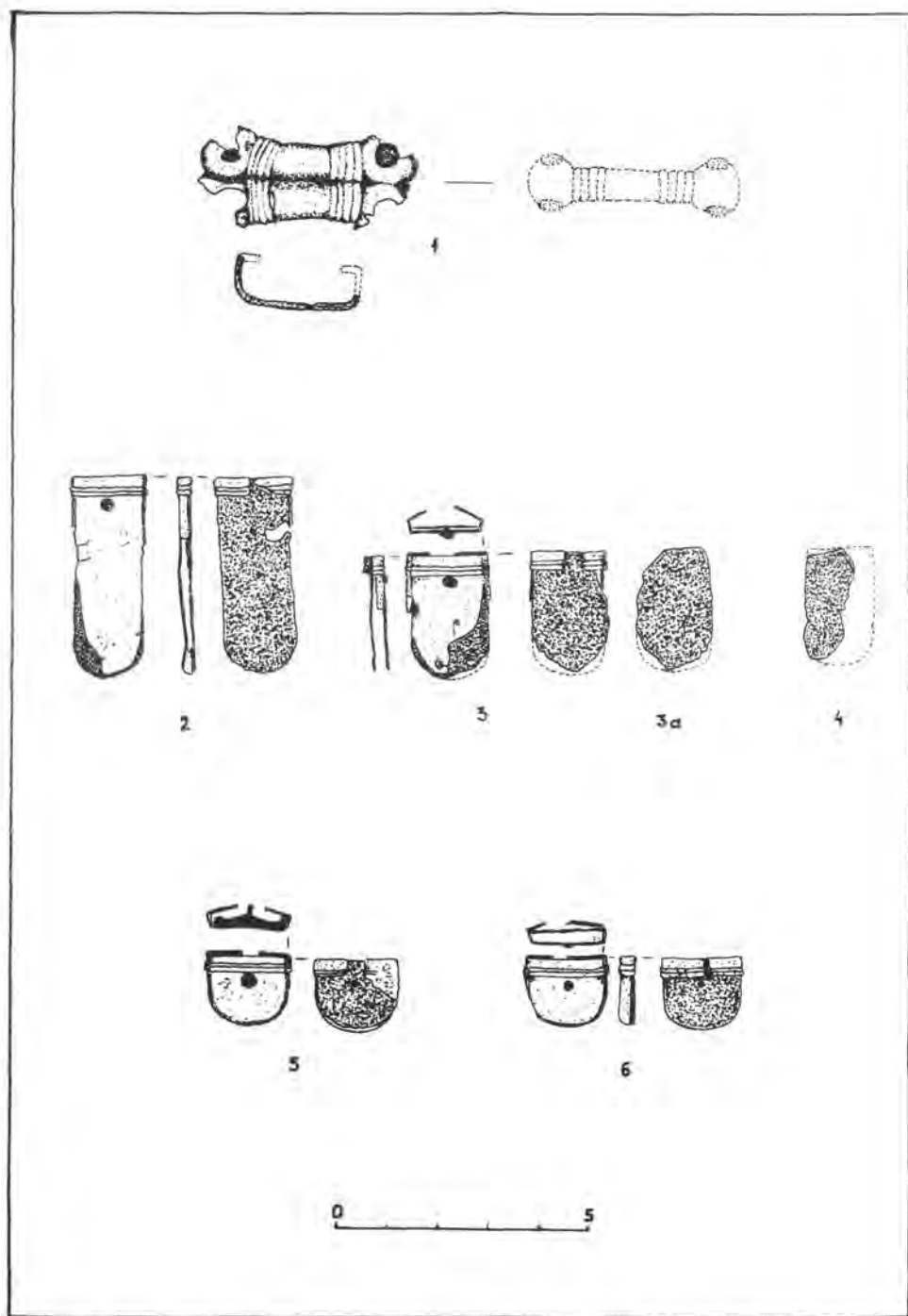
1954 Kora avar sírok Móron. ArchÉrt 81. 54-60.

Török, Gyula

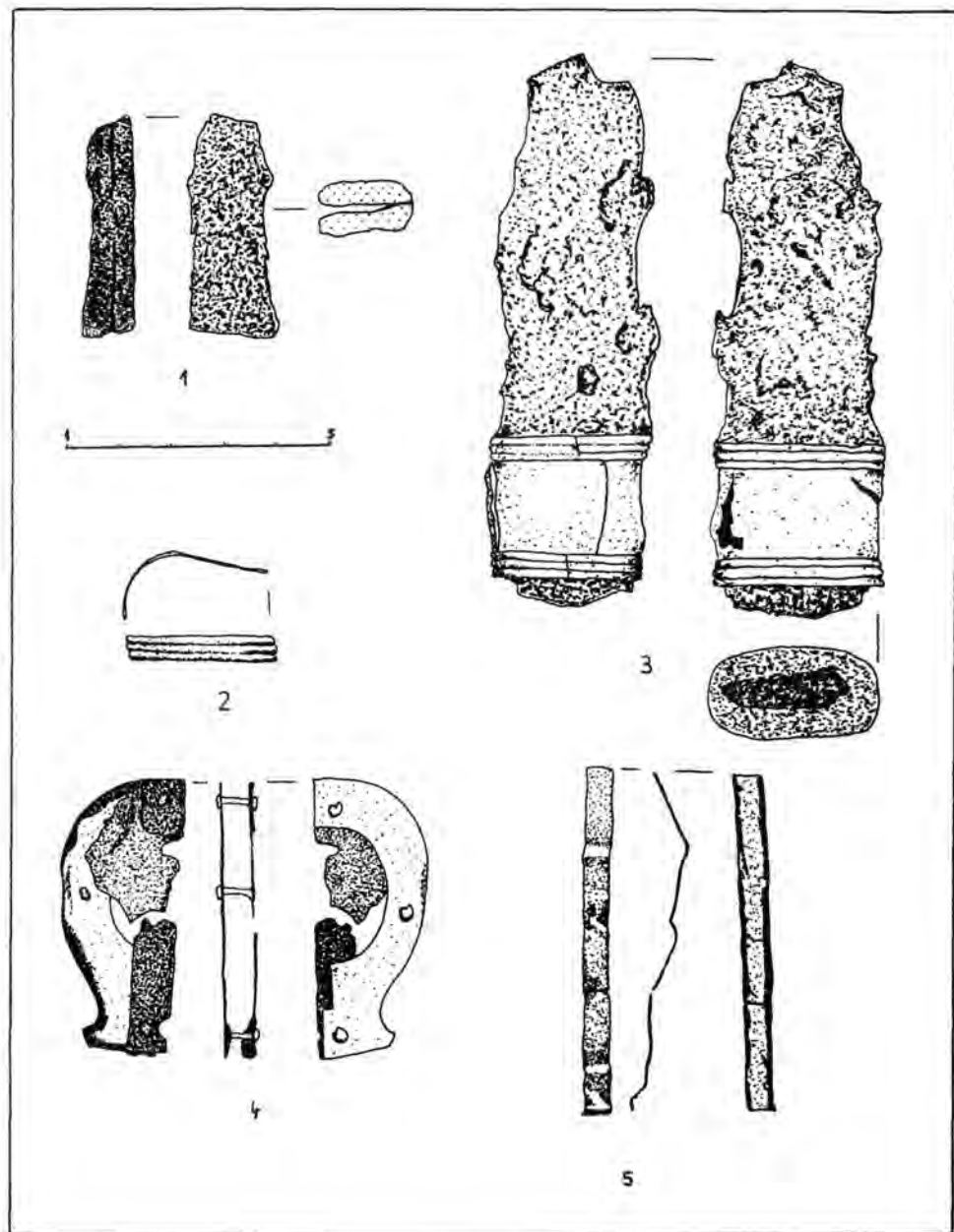
1975 The Kiskőrös Pohibuj-Mackó-dűlő Cemetery. in: Garam, Éva – Kovrig, Ilona – Szabó, János, Győző – Török, Gyula 1975. 283-304.

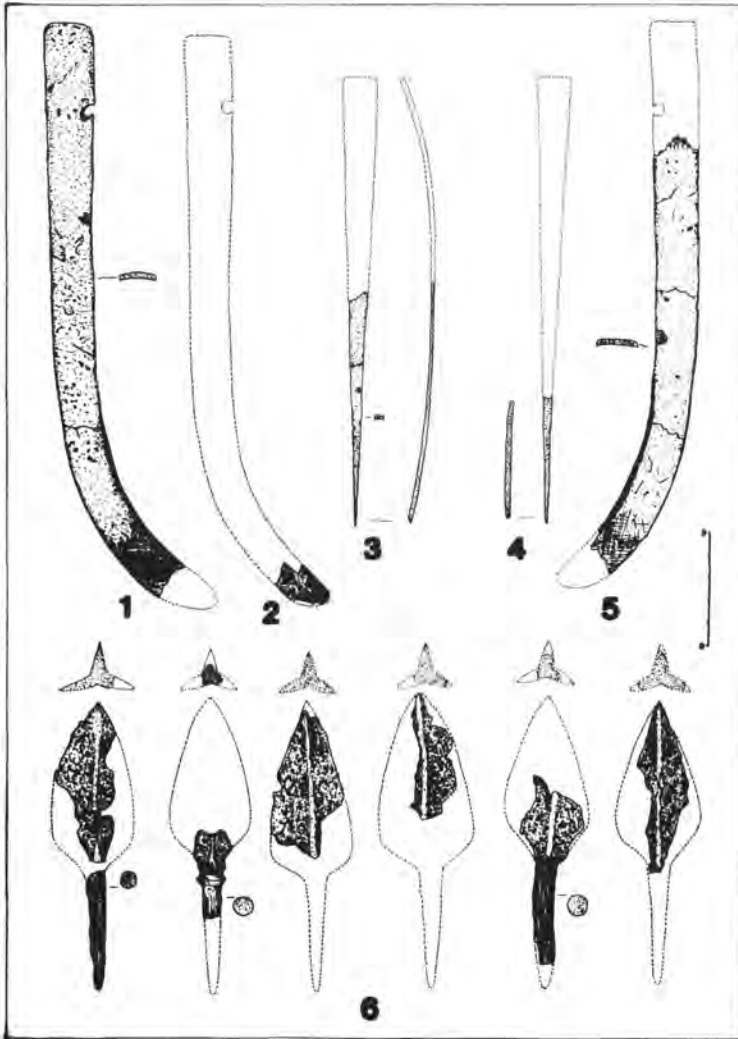
1.tábla. 1. Dabas és Kunszentmiklós-Bábony. 2. A lelőhely és környéke.

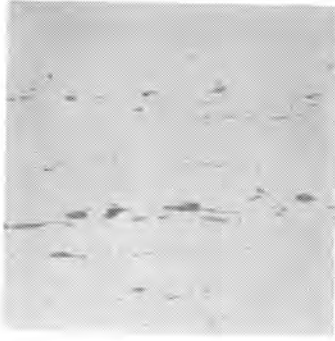
2. tábla. Dabas-Paphegy 1. sír leletei: 1 - varkocsszorító; 2 - nagyszíjvég; 3-5 - kisszíjvégek.

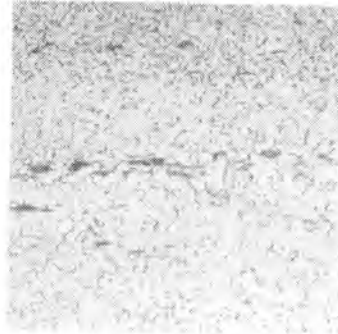
3. tábla. Kardtöredékek.

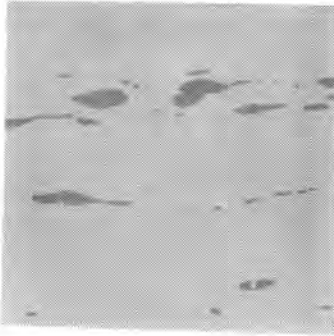
4. tábla. Íjlemezek, nyílcsúcsok és a kard

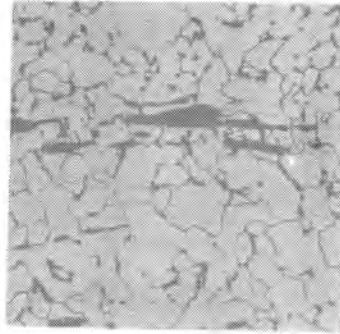
1. kép

4. kép

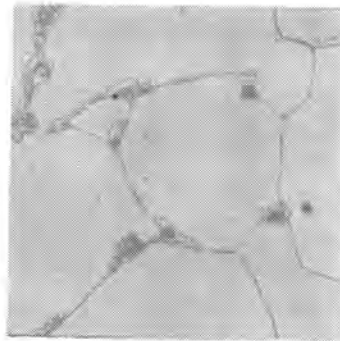
2. kép

5. kép

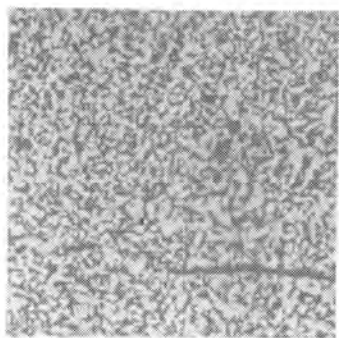

3. kép

6. kép

1. kép 1. Maratlan. N: 100 x, 2. Maratlan. N: 250 x. FeO-MnO zárványok nagyobb nagyításban., 3. Maratlan. N: 100 x. Kardpenge elkorrodált felületközeli helye. A felületen bemaródásos korróziós folyamat látható., 4. Maratott. N: 100 x. A kardpenge feltételezhető középvonala. Durva szemcseszerkezetű ferrit-perlites szövet zárványsorral. A penge széle felé haladva növekvő C-tartalom figyelhető meg., 5. Maratott. N: 250 x. A kardpenge feltételezhető középvonala zárványsorral. Durva ferrit-perlites szövetszerkezet, a perlitfázis szemcsehatárra rendeződött., 6. Maratott. N: 1000x. A kardpenge feltételezhető középvonalában lévő anyagréteg szövetszerkezete. Ferrit és elfajult szemcsehatáru perlit.

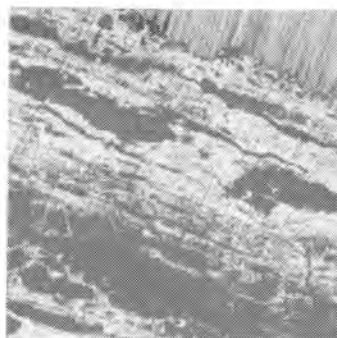
7. kép

10. kép

8. kép

11. kép

9. kép

2. kép. 1. Maratott. N: 250 x. A kardpenge széle. Nagy C-tartalmú ferrit-perlites szövetszerkezet zárványsorral., 2. Maratott. N: 100 x. A kardpenge feltételezhető középvonalától távol, az elkorrodált rész alatti ferrit-perlites szövetszerkezet. A perlit-fázis kristallit határa zömében szemcsés jellegű, rendezett., 3. Maratott. N: 400 x A kardpenge korrodált szélén, egy bemaródás alatti szövetszerkezet. Ferrit-perlit, a perlit zömében szemcsés és kristallit határra rendezett., 4. Maratott. N: 10 x. A korrodált markolavas erősen áttört, repedezett, felhólyagosodott oxidrétege., 5. Maratott. N: 10 x. Felület közeli oxidréteg a korrodált markolatvason.

FRÜHWARENZEITLICHE FUNDE VON DABAS (GYÓN)-PAPHEGY

Simon László – Székely Levente

Im August 1987 wurden die folgenden frühwarenzeitlichen Fundobjekte ins Arany-János-Museum eingeliefert: 1. eine zylinderförmige Zopfspange aus Silberblech, an ihren beiden kugelartigen Enden mit je 2 runden Durchbrüchen für Stein- oder Glaseinlage; 2. eine unverzierte große Riemenzunge aus zwei Silberblechen. Der Rand des oberen Bleches ist umgebogen. Das untere Ende der Riemenzunge ist abgerundet, ihre Seiten laufen parallel, am oberen Ende findet sich ein geripptes Band, darunter eine Niete zur Befestigung am Riemen. 3a. Zwei ähnliche kleine Riemenzungen. 3b. Zwei ähnliche aber stämmigere kleine Riemenzungen. 4. Die Bruchstücke eines vermutlich zweischneidigen Schwertes mit P-förmigen Attachen. 5. Schmale Beinplatten vom Bogen. 6. Die Bruchstücke von mindestens 6 Eisenpfeilspitzen.

Der Fund ist wegen seiner topographischen Lage und Zusammensetzung interessant. 20 km südwestlich des Fundortes entfernt, auf dem Gebiet der heutigen Gemeinde Kunszentmiklós-Bábonny, befand sich im 7. Jahrhundert das kaganische Zentrum. Die Fundobjekte von Dabas sind aller Wahrscheinlichkeit nach die Reste der Tracht und Rüstung eines Kriegers, der das Zentrum des Awarischen Kaganates verteidigte.

Wegen der starken Zerstörung des Fundortes kann nicht mehr entschieden werden, ob es sich um ein Einzelgrab oder um ein Grab aus einem kleineren Familiengräberfeld handelt. Während der Rettungsgrabung wurden zwar zwei Gräber in der Orientierung WSW-ONO freigelegt. Aber weil das eine eine leere Grube war und das andere nur ein Kinderskelett ohne Beigaben enthielt, ist über ihre Datierung nichts zu sagen.

Auf Grund der Analogien läßt sich das Gros der Funde in die Frühwarenzeit datieren. Die zweischneidigen Schwerter sind hauptsächlich für die erste Hälfte der Frühwarenzeit (568-626/630) charakteristisch, sie kommen aber ab und zu auch in der Mitte des 7. Jahrhunderts noch vor. Die zylinderförmige Zopfspange läßt sich in jüngere Zeit bestimmen: laut allgemeiner Meinung waren sie im letzten Drittel des 7. Jahrhunderts in Mode. Dementsprechend sollte der Besitzer des Exemplares von Dabas(Gyón)-Pappegy im zweiten Drittel des 7. Jahrhunderts leben und es ist nicht auszuschließen, daß er auch die große Umgestaltung des Awarischen Reiches um 670-680 miterlebte.

Раннеаварские находки из Дабаш (Дён)-Папхедь
Шимон Ласло-Секей Левенте

В августе 1987 года в музей им. Яноша Араня были переданы следующие находки: 1. Цилиндрический наконик из серебряной пластины с двумя отверстиями на обоих сферических концах для вставки из камней или стекла; 2. Серебряный большой наконечник ремня без изображения, из двойной пластины. Края подогнуты, стороны параллельны, конец круглый, у устья ребристая накладка, под ней заклепка для прикрепления к ремню. За. Два малых наконечника ремня, изготовленные также. 3б. Два похожих малых наконечника ремня, но меньше размером. 4. Обломки предположительно двулезвийного меча с серебряными накладками и P-образными скобами для подвешивания. 5. Костяные накладки на узкий лук. 6. Обломки по крайней мере 6 трёхлопастных железных наконечников стрел.

Комплекс интересен своей топографической ситуацией и составом. В 20 километрах от места находки находится каганский центр 7 века на территории Кунсентмиклош-Бабонь. Находки из Дабаша вероятно являются остатками костюма оружия воина, защищавшего центр Аварской империи.

Из-за разрушенности Папхедь сегодня уже трудно судить о том, было ли здесь одиночное захоронение или же небольшой семейный могильник. В ходе аварийных раскопок было найдено два погребения, ориентированных ЭЮЗ-ВСВ, но одно из них представляло собой совершенно пустую яму, а другое - захоронение ребёнка без инвентаря в яме, выкопанной в гумусе. Точно датировать эти погребения не представляется возможным.

На основе аналогий большинство находок датируется раннеаварской эпохой. Двулезвийные мечи раннеаварской эпохи обычно относятся к первой половине эпохи 568-626/630, но спорадически встречаются и во второй трети 7 века. Более поздним временем принято датировать цилиндрический наконик: согласно общему мнению ими пользовались в последней трети 7 века. Экземпляр, публикуемый здесь, видимо принадлежал воину, жившему во второй трети 7 века и не исключено, что его владелец дожил до крупного преобразования Аварской империи в 670/680-ых годах.